

Mening och uttryck i slöjd

ESKO MÄKELÄ

Institutionen för estetiska ämnen, Umeå universitet och Institutionen för bildpedagogik, Konstfack

Denna text behandlar slöjd i skolan som en kommunikativ verksamhet. Genom begreppet mediering undersöks mening och uttryck i slöjd, avseende både process och alster. Utgångspunkten är en empirisk undersökning som innefattar observationer, bilder och intervjuer samlade från slöjdundervisning i nionde klass. I artikeln behandlas en elev och hennes slöjdalster. Avbildade slöjdalster tolkades med Bachtins systematiska estetik och text bearbetades genom narrativ ansats. Resultaten visar att eleven medvetet gör bruk av kommunikativa resurser i skolämnet slöjd, att hennes slöjdalster bär mening genom arkitektoniska uttryck i material och form och att slöjdverksamheten i skolan, sett ur ett ungdomsperspektiv, har betydande inslag av vardagsnära koncept. Slutsatsen är att skolslöjd är en kraftfull medieringsarena för meningsfullt och mångsidigt lärande och utveckling av identitet och personliga egenskaper.

INLEDNING

Slöjd i skolan är en komplex verksamhet med en mängd olika aspekter. I följande text behandlas slöjdens kommunikativa karaktär främst avseende hur mening skapas genom uttryck i slöjdalster. Med utgångspunkt i empiriskt material relateras det socio-kulturella begreppet mediering i förhållande till estetiska och gestaltande aspekter av slöjd. Med mediering avses i detta sammanhang hur betydelser kan uttryckas i material och form specifikt gällande estetiska och gestaltande ansatser i slöjd. Det övergripande syftet är att utveckla begrepp för en förståelse av kommunikation i slöjdverksamhet i skolan. Jag söker svar på frågan hur slöjdalster kommunicerar mening. Det empiriska materialet består dels av berättelser som belyses med narrativ metod och dels av avbildade slöjdalster som undersöks avseende gestaltning och estetiskt uttryck med stöd av Bachtins systematiska estetikanalys (1988). Undersökningen riktas dock mot en integrerad förståelse av medieringar snarare än formell analys av separata element.

METOD

Studiens empiriska material samlades in genom observationer, intervjuer, fotodokumentation och kommunikation via e-post, enligt visuell etnografisk metod (Pink, 2003). Undersökningen genomfördes bland elever i årskurs nio vid tre olika skolor. Föreliggande artikel behandlar en avgränsad del av materialet, nämligen Pernillas berättelse om textil applikation som belyser begreppen mening och uttryck i slöjd.

MENING

Begreppet mening används i föreliggande text för att beteckna slöjdarens medvetna strävan att i ett alster tillföra betydelse i någon form. Knutes (2009) beskriver meningsstruktur i konsthantverk med utgångspunkt i en studie vid Nyckelviksskolan i Stockholm som även lämpar sig för att förstå slöjdverksamhet såsom den bedrivs vid skolorna i min undersökning vilket troligen inte skiljer sig nämnvärt från slöjdundervisning i allmänhet. Meningsstrukturen beskrivs i tre delar: (i) Gestaltning av fysiska föremål. (ii) Personligt projekt. (iii) Dynamiskt förlopp.

Ahlskog-Björkman (2007) har studerat en vårdutbildning där hon fann att arbete i material medierar estetisk-etiska aspekter. Hon menar att textilt skapande är en form av språk och att vårdstuderande använder textila visuella tecken för att förhöja vårdtagares välbefinnande. I Ahlskog-Björkmans studie identifierades meningsskapande potentialer relaterade till individ-, interaktions- och estetisk-tekniska perspektiv. Den meningsskapande potentialen i det estetiskt-tekniska perspektivet visade sig i Ahlskog-Björkmans studie (s. 176) vara en starkt motiverande faktor. Meningskapande i ett individrelaterat perspektiv berör estetisk-etiska processer med transformativ potential. Vårdstudenterna hade positiva upplevelser av textilt skapande och kände att deras handlingsförmåga hade stärkts och att arbete i material bidrog till känslomässig tillfredsställelse och utvecklade känsla av mening både i den pedagogiska situationen och på ett personligt plan (s. 175).

UTTRYCK

Konstnärliga processer leder vanligtvis till ett uttryck. Slöjd kan förstås som en form av konstnärligt skapande av det mer folkliga slaget. Forskare med anknytning till skolfrågor hävdar att man i skolan bör använda konstens metoder i estetiska läroprocesser (Aulin-Gråhamn, Persson & Thavenius, 2004; Lindström, 2009; Marner, 2005; Marner & Örtégren, 2003; Saar, 2005). Aulin-Gråhamn, Persson och Thavenius (2004) talar om den radikala estetiken som ett möjligt alternativ till skolans modesta estetik och marknadsestetiken. Man menar att

skolans estetik är modest när verksamheterna bildar isolerade öar i skolvardagen, när de enbart fungerar som marginella avbrott i skolarbetet och inte ställer några krav på skolans vedertagna kultur- och kunskapssyn. Skolans estetik är också modest i sin oförmåga att hantera populärkulturen, man har låtsats som om den inte fanns eller också aktivt och oreflekterat motarbetat den, menar författarna. Lindström (2009) beskriver estetiska lärprocesser i slöjd, dels i relation till kreativitetsteorier och dels i relation till Marners (2005) begrepp mediespecifik och medieneutral. Marner (1999; 2005) menar att olika medieringar har specifika villkor som metodiskt och systematiskt bör approprieras i respektive mediering. Saar (2005) talar om svag respektive stark estetik i lärande situationer. Svag estetik är konvergent och tillbakablickande medan stark estetik är divergent och "... tillåter, och kanske kräver, att det ursprungliga kunskapsinnehållet förändras." (s. 96). Borg (2001) ser själva slöjdföremålet som en kommunikation mellan slöjdaren och omgivningen, och hävdar att slöjdföremålet har ett språk som kan jämföras med kroppsspråk, formspråk, bildspråk och så vidare. Hon kallar detta en icke-verbal symbolfunktion likvärdigt med andra språkliga uttryck (s. 166). Således återfinns argument för medierat lärande med estetiska förtecken bland en rad forskare. Föreliggande text avser att ge ett empiriskt exempel på radikal och stark estetik som kan anses mediespecifik och konvergent medierad.

MEDIERING

Mediering innebär, enligt Vygotskij, att människan med hjälp av olika redskap, fysiska eller immateriella, kommer i kontakt med sin omvärld (Vygotskij, 2001; 1995). Vygotskijs begrepp har utretts av en rad forskare med anknytning till lärande. Johansson (2002) utgår från att slöjd utgörs av de medierande redskapen hand, tanke och kommunikation. Hon menar att "slöjdaktiviteter medieras genom såväl språkliga som icke-språkliga resurser som sammantaget kan betraktas som konstituerande slöjdens i många bemärkelser kommunikativa natur." (s. 219). Det horisontella medieringsbegreppet är en av utgångspunkterna i föreliggande text (Marner, 2005). Begreppet innebär att olika tecken-system ges lika värde och därmed erkänns likvärdiga kommunikativa egenskaper. I artikeln förekommer bilder som representerar slöjdmaterial och slöjdalster samt transkriberade intervjuavsnitt som representerar elevers utsagor om sina alster. Ett dialogiskt medieringsbegrepp är ytterligare en utgångspunkt vilken understryker det relationella momentet, det vill säga att mediering som en kommunikationsakt förutsätter en aktiv "lyssnare" (Amhag, 2010; Bachtin, 1988). I slöjd förutsätter man en brukare, någon som kommer att använda och betrakta alstret, känna på det, lukta, smaka eller lyssna. En tredje utgångspunkt i fråga om mediering är begreppet appropriering (Marner, 2005; Wertsch 1998). Därmed menas att slöjdaren utnyttjar kommunikativa resurser från olika kontexter för

att skapa uttryck i slöjdalster, att ”ta något från den andre för att göra till sitt” (Marner, 2005, s. 34) och därigenom bli ”delaktig i kollektiva erfarenheter och förstå omvärlden och den verklighet han eller hon lever i” (Ahlskog-Björkman, 2007, s. 50).

DET ESTETISKA OBJEKTETS ARKITEKTONIK

Bachtin (1991) lade i början av 1900-talet fram en teori om estetik och hur man kan förstå konstnärligt skapande ur både konstnärens och betraktarens perspektiv. Han skrev om innehållets, materialets och formens problem i det litterära konstverket men menar att teorin är tillämpbar i alla typer av skapande verksamhet med estetiska syften. Jag använder teorin för att undersöka slöjdalster avseende gestaltning och estetiskt uttryck. Bachtin beskrev hur innehåll, material och form har vardera två moment. Innehållet har ett kunskapsrelaterat moment och ett etiskt moment, varav det senare alltid är relaterat till det mänskliga handlandets värld. Både materialet och formen har också kunskapsrelaterade moment, och därtill har de arkitektoniska moment som syftar till att stötta innehållets etiska moment. Innehållets etiska moment är verkets huvudsakliga mening, enligt Bachtin, som menar att detta är det estetiska objektet vilket realiserar genom materialets och formens arkitektoniska moment. Men för att tillfullo förstå verket måste även de kunskapsmässiga momenten beaktas, som i fråga om slöjdalsters innehåll berör funktion och/eller vad det föreställer. I fråga om material ligger en naturvetenskaplig analys nära till hands och i fråga om form kan komposition analyseras. Man undersöker alltså ett verks utomestetiska och arkitektoniska egenskaper för att bilda sig en uppfattning om hur dessa medverkar i det estetiska objektet. Svårigheten ligger i att identifiera det estetiska objektet, d.v.s. syftet eller meningen med verket. Bachtin medger att detta kan vara utomordentligt besvärligt och att en viss grad av subjektivitet är omöjlig att undgå, vilket betingas av själva det estetiska objektets väsen (s. 225, 226). Påpekas bör att Bachtin menar att det estetiska objektet är immateriellt. Det förlorar sin tingkaraktär i den estetiska upplevelsen.

NARRATIV TOLKNING

Inom socio-semiotik förstås språket som ett system ovan satsnivå vilken består av textuella, ideationella och interpersonella funktioner. Begreppen myntades av språkforskaren Halliday och används i denna studie enligt Johanssons modell (2005). Något förenklat skulle man kunna benämna funktionerna struktur, innehåll och relation. Elevernas berättelser tolkades med socio-semiotiska begrepp, framförallt avseende den interpersonella funktionen. Johansson beskriver att det

bland annat handlar om sociala och personliga relationer (s. 284) samt jaguppfattning och återskapande av erfarenheter (s. 21). Ytterligare verktyg för relationella aspekter utgörs av Clandinin & Connellys (2000) tredimensionella modell för narrativ analys med komponenterna tid, relation och plats. De anger *temporality* (backward and forward), *the personal and the social* (inward and outward), samt *place* (location). De ser möjlighet att använda modellen som en analytisk ram “for reducing the stories to a set of understandings”, men menar att begreppen avser “not so much as generating a list of understandings achieved by analyzing the stories, but rather as pointing to questions, puzzles, fieldwork, and field texts of different kinds appropriate to different aspects of the inquiry.” (s. 54-55).

PERNILLAS APPLIKATION

En av eleverna, jag kallar henne Pernilla, arbetade med en textil applikation (bild 1 och 2). Jag tog några bilder av hennes arbete under besöken i textilslöjden på Alhallaskolan och genomförde en intervju med henne mot slutet av terminen. Under intervjun berättade hon om vad som får henne att må bra och nämnde sitt rum som en tillflykt under stressiga perioder. Hon gav intryck av att vara en tjej som är mån om sin hälsa på olika sätt och betonade att stress är negativt och något som hon ibland upplever i skolan.

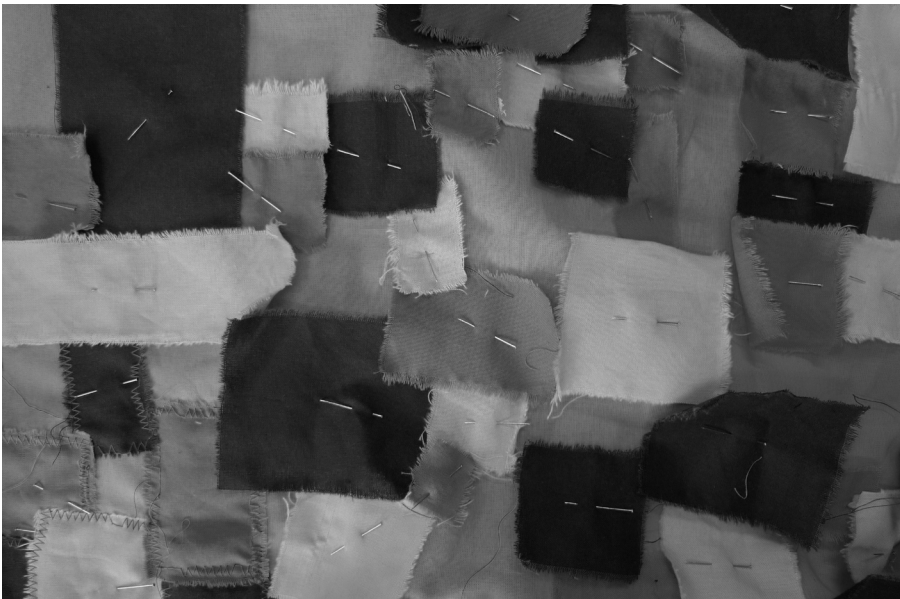

Bild 1. Pernillas applikation under arbete. Nere till vänster syns fastsydda tygbitar.

Pernilla berättade också om sitt arbete med applikationen vilket jag har gjort ett sammandrag av. Avsnittet beskriver processen från idé till färdig produkt men berättelsen griper tag i minnen från flygplansfönster och föreställningar om vad produkten kommer att innebära i en snar framtid.

Det kan vara svårt liksom i början, när man ska hitta på nånting nytt å göra, men om man typ kollar i tygskåpet då får man jättemycket bra idéer. Så såg jag alla tyger å då tänkte jag liksom... jag vill ha mycket färger å så, å då tänkte jag liksom... 'kan jag göra nåt coolt av det?' Det kan bli snyggt med ett landskap... asså gult å grönt å blått å så. Det passar liksom in, i landskapet, för det är naturen, det är ju naturens färger. Å sen så... hade jag en tjuga i fickan, så kolla jag på den å då såg jag Nils Holgersson där. Asså först tänkte jag mej bara typ... en vanlig kudde som jag skulle brodera på... Asså, jag vet inte riktigt, jag tänkte väl bara typ, jag vill ha nåt vackert men ändå liksom såhär lite enkelt å fint. Å då kan man tänka på landskap, liksom synen från flygplansfönstret å det liksom, så det är så jag tänkte, att det vill jag göra. Asså inge detaljerat utan mer såhär... fyrkantigt liksom... det är som en barnteckning såhär, fyrkantigt, det är inga detaljer utan liksom bara en enda sak. Asså, jag ville ha barnsligt men ändå fina färger å så. Mmm, så kolla jag på tjugolappen å på Selma Lagerlöf, å då är Nils Holgersson där. Asså han ville väl typ bort därifrån eller nånting å så kommer en fågel som han... å då tänkte jag liksom 'vad snyggt med en fågel på'. Först såg jag landskapet. Fågeln kom senare, den kom på slutet. Så jag tog ut remsor av tyg så gjorde jag olika storlekar å satte in dom, sen sydde jag fast dom. Jag tänkte mej så att det inte skulle vara för mycket av samma bredvid varandra. Jag tänkte typ börja på ett ställe sen liksom utvidga liksom... det ska se lite slarvigt ut. Jag ska stoppa en kudde i den å ha den på soffan i mitt rum. Det blir fint, liksom naturfärg... grönt, lite lugnande. Hela mitt rum är grönt... soffan, typ allt är grönt. Det är jätteviktigt, man måste ha nånting som man känner sej bekväm i, lugn å så... att man mår bra i. Man blir lugn av slöjd också... om man har en stressig dag i övrigt i skolan så kommer man på slöjden, då liksom känner man sej lugn å så. Även efteråt. Slöjd det är liksom roligt och kreativt. Å sen såhär skapa själv å hitta på. Det är bra istället för bara skolarbetet, det blir jobbigt, så då är det liksom härligt med slöjd ibland. Jag tror det faktiskt gäller alla, för, asså på övriga lektioner är alla typ stökiga. Men på slöjden... alla chillar liksom... å tar det lugnt å trivs, å det är liksom bra för skolarbetet att göra så.

Bild 2. Pernilla arbetar med fågeln.

I det följande analyseras Pernillas berättelse avseende meningsstruktur, narrativa dimensioner och estetiskt uttryck. Bilderna åskådliggör moment i processen och det färdiga alstret. De återges här i gråskala, färgbilder återfinns i Mäkelä (2011).

Enligt Helen Knutes teori om meningsstruktur gäller tre generella kännetecken för konsthantverk; (i) gestaltning av fysiska föremål, (ii) personligt projekt, och (iii) dynamiskt förlopp (Knutes, 2009). Det första kännetecknet karakteriseras av gestaltande i material med relevant teknik och syftar till ett estetiskt formande av både bruks- och konstföremål. Det andra och tredje kännetecknet rör subjektets relation till processen. Kännetecknen utgör analyskategorier men får ej uppfattas som isolerade aspekter.

(i) Pernilla utgick från material i sitt arbete med applikationen. Materialet födde idén, och materialet avgjorde val av teknik. Tygerna i skåpet ”talade” till Pernilla och förmådde henne att överge den ursprungliga tanken på att brodera och istället föddes en idé om att sy ihop olikfärgade tyglappar. Hon skapade en gestaltning i material genom övergångar från en idémässig föreställning till en inre bild som materialiserades i ett yttre objekt. Man kan säga att processen var dialogisk i förhållande till materialet. Hon utförde ett estetiskt formande grundat på sinnesintryck från själva materialet, kombinerat med intryck från en tjugokronorsedel hon råkade ha i fickan. Idé och material inledde en relation som utvecklade sig till en serie av förhandlingar och ställningstaganden. Arbetsprocessen med att kombinera tyglappar var skissande i själva materialet, ”liksom börja på ett ställe

å sen utvidga... liksom... det ska se lite slarvigt ut” menade hon, med en föreställning om något barnsligt men ändå finstämda färger. Det är uppenbart att Pernilla iscensatte en parallell till berättelsen om Nils Holgersson med utgångspunkt i materialen hon såg i tygskåpet. Om hon inte hade uppfattat tygernas och färgernas kommunikativa egenskaper så skulle berättelsen inte ha funnit sin början. Dessa råämnen transformerades till berättelsens material och bar fram dess innehåll i ett estetiskt format uttryck. Hon rev ut bitar av tyg i olika färger, placerade ut dem som ett landskap sett från luften, sydde ihop, och skapade på så vis bakgrunden och miljön för berättelsen i slöjdens material, med slöjdens tekniker. Materialet är det centrala medierande elementet approprierat ur ett horisontellt och dialogiskt medieringsperspektiv.

(ii) Slöjd är alltid ett personligt projekt situerat i den personliga kroppen, den egna personen och hans eller hennes görande. Man har hand om hela förloppet själv, väljer material, redskap, arbetssätt och utfall av processen. Man är också den som bestämmer projektets utsträckning och driver arbetet framåt. I skolslöjd gör dock läraren en rad överväganden som kringgärdar elevens personliga projekt. Min bedömning är att Pernilla genomförde ett autentiskt personligt projekt utan särskilda begränsningar från lärarens sida. Pernilla kopplade formgivningen till egna synintryck från flygresor och arbetet blev på så vis ett personligt projekt med ett självbiografiskt inslag som också kom att situeras i Pernillas livsvärld då kudden hamnade på soffan i hennes rum. Hennes personliga projekt var också ett socialt personligt projekt då arbetet genomfördes inom slöjdgruppens gemenskap, med de resurser som fanns till förfogande i form av lärarens och kamraternas kunskaper, med möjligheter att fortlöpande diskutera arbetet. Eventuellt har också mitt intresse för Pernillas slöjdande haft viss inverkan, om inte annat som en bekräftelse på att hennes arbete är intressant. Slöjd är för Pernilla ett särskilt personligt projekt kopplat till välbefinnande och trivsel: ”Det är härligt med slöjd, man känner sig lugn å så, efteråt, även om man har haft en stressig dag i skolan”, menar hon.

(iii) För Pernilla var arbetet med kudden en utpräglat dynamiskt process, vilket redan framgått av ovanstående två analyskategorier. Dynamiken förlöper därmed på flera plan; dynamiskt förhållande till material, dynamiskt personligt projekt, och ett dynamiskt förlopp som i Pernillas fall mer liknar lek än kamp. Enligt Knutes förs en kamp på två nivåer. Den ena gäller kampen att skapa ett uttryck, ge materialet en gestalt, och i förlängningen kan det handla om att ge känslor materialiserade uttryck. Det andra är en kamp för att erövra kunskap, skicklighet i handhavande och för att lära känna både materialets och sina egna gränser. Pernillas berättelse ger en något annorlunda bild. Hon hade intagit en glädjefull underfundig hållning, som en lättsam lek, nu skulle det göras nånting coolt. ”... nånting enkelt, naturfärger, naturen som ett landskap, som från luften, flygplan...” hade

hon sagt, och dragit upp en tjuga ur fickan, där var Selma Lagerlöf och på andra sidan Nils Holgersson och landskapet precis som från flygplansfönstret, precis så där enkelt och fint. Så skulle det se ut, som en barnteckning, inga detaljer, enkla fält, upprepningar – fast inte för mycket av samma brevid varandra, sa hon.

NARRATIVA DIMENSIONER I PERNILLAS APPLIKATION

Många av de berättande elementen återfinns redan i kategorierna av kännetecken för slöjd, det vill säga Knutes meningsstruktur, som beskrivits ovan. Tygerna i skåpet, landskapet som figurerar i olika skapnad, 20-kronorssedeln med Nils Holgersson, och inte minst processen med själva kudden. I följande del analyseras den narrativa strukturen enligt Clandinin & Connellys modell, the three-dimensional narrative inquiry space. De tre dimensionerna är; tid, relation, och plats.

Om man ser Pernillas arbete ur ett narrativt perspektiv finns en tidsdynamik som sträcker sig bakåt i tiden genom hennes återblick av flygresor, intertextuellt även till ett odefinierat förflutet tidsrum där Nils Holgersson vistas, över det nu som var vid tiden för arbetet och intervjun, mot en framtid som soffkudde i hennes rum. Pernillas berättande skedde längs en tidsaxel vid intervjun, samt några korta möten i slöjdsalen när jag fotograferade. Pernillas monolog har en egen tidsaxel som förlöper linjärt tills Nils Holgersson nämns första gången. Då gör Pernilla en återblick som avslutas när Nils Holgersson nämns andra gången, varefter berättelsen åter förlöper kronologiskt. Tillverkningsprocessen är en resa längs en annan tidsaxel. Först åsynen av tyger som gjorde ett starkt intryck, sedan sedeln som hon drog upp ur fickan, och mot slutet tanken på rummet och känslan när man tar det lugnt och trivs, ”chillar”, både hemma och i slöjden. Resans och berättelsens början innehåller redan frön till centrala händelser. Pernilla inspireras av innehållet i tygskåpet, hon ordnar de olikfärgade tygerna till ett landskap, som bekräftas av tjugolappen, som introducerar fågeln, vilken symboliskt fanns redan i form av minnet av en flygresa vid valet av färger i tygskåpet. Cirkelrörelsen aktualiserar frågan om var berättelsen börjar och var den slutar. Kommer kudden att vara förebild för en kommande resa? Kanske inte, den tycks ingå i Pernillas föreställning om att ta det lugnt och må bra i ett grönt rum. Men kanske ändå? Om hon vill ”... typ bort därifrån eller nånting”, som Nils Holgersson.

Relationsdimensionen berör berättelsens karaktärer. Dimensionen kan liknas vid den socio-semiotiska interpersonella funktionen. I Pernillas monolog figurerar främst hon själv och hennes slöjdarbete i en dialogisk relation till ett landskap, samt i en manifest intertextuell relation till Selma Lagerlöfs berättelse om Nils Holgersson. Mot slutet av arbetet med kuddöverdraget syr Pernilla fast en fågel som flyger över landskapet. Fågeln blir då det som visuellt fastslår att kuddens mönster är ett landskap. Hennes klasskamrater tillkommer som ett kollektiv i slutet på monologen.

Pernilla dramatiserade sin monolog genom en inskjuten direkt anföring som framställer en egen tanke; ”å då tänkte jag liksom... 'kan jag göra nåt coolt av det?’”. Hennes monolog är varken en inre monolog, eller monologisk till sin karaktär, även om hon ensam har ordet. Det framgår av monologens karaktär att den i själva verket är ett yttrande riktad mot en åhörare som svar på andra yttranden, främst mina frågor som kan anas i monologen.

Berättelsens rum glider mellan skolan, hemmet, och landskapet. I inledningen talas om Alhallaskolan där Pernilla går i nian. Hon gick till tygskåpet i slöjdsalen, ett ställe som blev betydelsefullt för berättelsen därför att landskapet, som är berättelsens nav, redan fanns där som en möjlighet som blev till ett konkret uttryck. Pernillas minnen av flygresor och landskap från luften, liksom även sedelns landskap, vidgade berättelsens rum till en rymd för fantasin. Hon ordnade med tyglappar, placerade dem efter en föreställning om hur ett landskap kan se ut ovanifrån. Mot slutet går berättelsen åter till slöjdsalen och vidare hem till Pernilla. Berättelsens tema är relationer till landskap och resor. Poängen är att flyga.

Pernilla bearbetar frågor som rör välbefinnande. Hennes kudde ingår som en del i hennes föreställning om en lugn och avslappnande miljö. Hon tänkte på sitt nyrenoverade rum med gröna väggar, hon hade själv valt färgen fast hennes föräldrar ville ha en annan färg. Det var viktigt med rätt färg för Pernilla. Hon sa att det är jätteviktigt, man måste ha nånting som man känner sej bekväm i, och lugn, att man mår bra, och gärna så mycket grönt som möjligt... Pernilla är i färd med att bygga en identitet som omfattar aspekter av balans och harmoni vilka hon kopplar till sin personliga miljö.

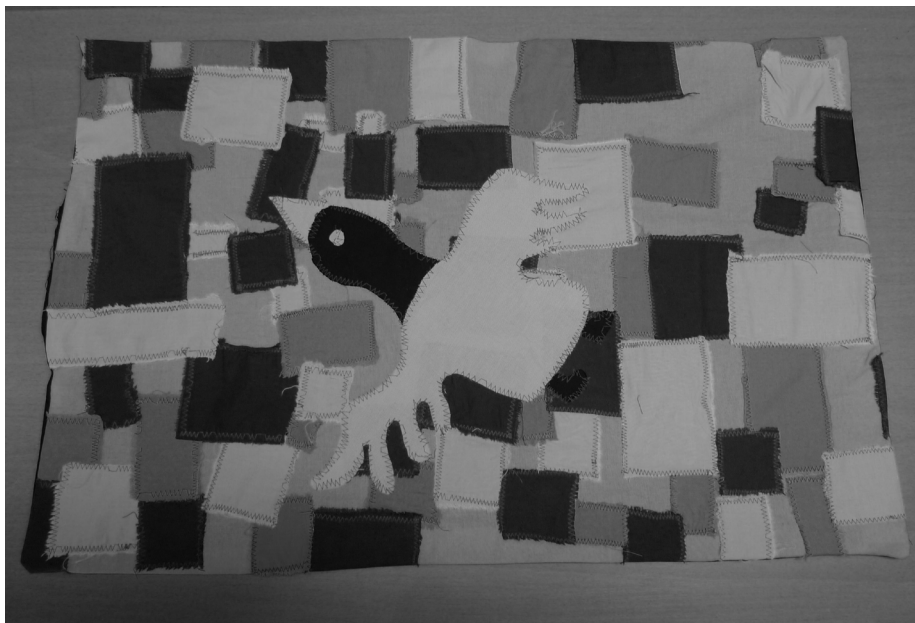

Bild 3. Pernillas färdiga kuddöverdrag

DET ESTETISKA OBJEKTETS ARKITEKTONIK I PERNILLAS APPLIKATION

Kuddöverdraget som estetiskt uttryck kan analyseras med hjälp av Bachtins (1991) metod som behandlar innehåll, material och form i konstnärliga verk. Analysen syftar till att undersöka det estetiska objektets arkitektur, eller något förenklat; hur den estetiska intentionen uttrycks i material och form.

Innehållet som analysenhet har två moment, ett etiskt moment och ett kunskapsmässigt moment. Man kan med utgångspunkt i Pernillas kuddöverdrag ställa kunskapsmässiga, eller med Bachtins ord (s. 223), prosaiska frågor: Vad ser man? Vilka utmärkande drag kan noteras? Man ser och noterar en textil produkt, ett kuddöverdrag (bild 3). Funktionen är att skydda en kudde samt tillföra ett visuellt element i inredningen. På kuddöverdraget finns en polykrom textil bild i applikationsteknik, cirka 40 x 60 cm. Motivet är en fågel över ett landskap, en bild som för tanken till Selma Lagerlöfs berättelse *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Landskapet ser ut som ett kulturlandskap med fält och åkrar. Där finns dungar av skog och många sjöar. Landskapet är omväxlande och frodigt men kantigt, även sjöarna är fyrkantiga. En fågel flyger över landskapet åt nordost på hög höjd. Med vilka frågor kan jag komma åt innehållets etiska moment? Sitter jag på fågelns rygg och far fram över landskapet? Kan fågeln föra mig härifrån? Pernilla antydde att Nils Holgersson ville bort. Vad är avsikten med att resa bort? Andra prosaiska och kunskapsmässiga frågor skulle kunna vara: Vad är ett landskap? Vad finns där? Hur gör man en bild av ett landskap? Frågorna kan modifieras till etiska frågor: Vad är ett gott och fint landskap? Hur tar man hand om landskap? Hur kan man i en bild visa vad som är ett gott och fint landskap? Vilken typ av frågor som ställs är beroende av hur man tolkar innehållet. Är det huvudsakliga innehållet ett landskap eller en resa? Innehållets etiska moment är än så länge en rad frågor. Jag låter dem stå så länge.

Materialens och teknikernas betydelse är grundläggande i slöjd. Även materialets betydelse har två moment. Det ena består av, i likhet med innehållet, ett kunskapsmässigt moment, vilket betyder att materialet måste förstås i dess vetenskapliga bestämning. Pernillas kuddöverdrag består av kulört tyg och färgad tråd, förmodligen bomull. Det andra momentet rör materialets arkitektoniska egenskaper, det vill säga den estetiska intentionen. Pernilla bearbetade materialet genom att riva remsor av tyg i olika färger till olika bredder som hon sedan rev i mindre oregelbundna bitar. Tekniken att riva bidrog till den arkitektoniska egenskapen individuation, det vill säga att alla tygbitarna fick en egen individuell karaktär. Valet av materialens färg, åtminstone för landskapet, är arkitektonisk eftersom den gjordes med omsorg om ett uttryck. Pernilla ville använda naturens färger och valde ett ockrafärgat tyg som bakgrund för två nyanser av grönt tyg och ett ljusblått tyg. Alla sömmar är utförda i sicksack. Ovanpå dessa syddes en rosa och svart fågel. Om rosa förstås som ett tecken för femininitet kan det röra

sig om en genusaspekt, det vill säga en markering att Nils Holgersson skulle kunna bytas ut mot en flicka. I det fallet är rosa ett arkitektoniskt moment. Argumentet försvagas av att det är fågeln och inte en passagerare som är rosa. Men när Pernilla vilar på kudden kan hon lättare föreställa sig att hon flyger iväg på fågeln. Det är hennes fågel.

Formgivningens betydelse är central i slöjd. Formens betydelse har också två moment, det ena är komposition och det andra är arkitektoniskt, det vill säga kopplat till innehållet och den estetiska intentionen. Pernillas komposition betonar horisontella och vertikala element som bildar oregelbundna rektanglar, vilka bryts av fågelns diagonal. Rektanglarna tättnar till vänster och medverkar i rytminen. Rytm kan vara kompositionell eller arkitektonisk, i kuddöverdraget är det ett arkitektoniskt moment eftersom det medverkar innehållsmässigt i framställningen av landskapets karaktär. Om man tittar på en 20-kronorsedel och jämför med Pernillas kuddöverdrag ser man att landskapet är spegelvänt och att fågeln flyger åt andra hållet, vilket skulle tala för att Pernilla är ansvarig för utformningen av kuddöverdraget. Sedeln är i så fall inte en förlaga utan en inspirationskälla. Det betyder att utformningen är arkitektonisk då den skapar ett fågelperspektiv. Samma kompositionselement får dessutom en dubbel arkitektonisk betydelse, rytm och perspektiv. Fågelns utformning och färg skulle kunna ansluta till Pernillas idé om ett barnsligt uttryck med tanke på att vingarna verkar vingliga och benen ser lite lustiga ut och att rosa associeras till små flickebarn.

Frågorna som ställdes under innehållets moment kan nu efter analys av material och form behandlas på nytt. Det har framgått att det kunskapsmässiga momentet kan utvecklas, kanske ner till atomnivå, medan det etiska momentet är undflyende och man tvingas lyfta frågorna till ständigt högre generella nivåer. Kuddens bild av fågeln väcker tankar om att färdas ut, uppleva en resa och möta människor och miljöer, och återvända som en mognare, mer erfaren person. Kuddens bild av landskapet väcker tankar om vårdaspekter; å ena sidan landskapsvård, miljövård, kulturvård, skogsvård och liknande, och å andra sidan hotande vanvård, skövling, förorening och hänsynslöst utnyttjande av resurser. Kuddens bild av landskapet betecknar också det moderna tuktade rätlinjiga kulturlandskapet, människans seger över naturen.

REFLEKTION

Eftersom jag valt att betrakta Pernillas arbete med applikation i huvudsak ur ett processperspektiv kommer reflektionen främst beröra processaspekter. Det innebär att frågor om arbetets förlopp och mening, samt kontextuella och narrativa aspekter kommer i fokus. Dock är själva slöjdstret starkt knutet till berättelsen om dess tillkomst varför en strikt uppdelning inte låter sig göras. Pernillas berättelse visade mycket starka kopplingar mellan arbete i skolämnet slöjd och

livsvärlden, samtidigt som berättelsen visade hur hon arbetar med estetiska resurser för att skapa ett uttryck. Därtill erbjuder analysen av Pernillas applikation en utgångspunkt för en narrativ förståelse av slöjd.

Pernillas process hör intimt ihop med materialet. Processen kan liknas vid en dialog mellan materialet och Pernilla. Bent Illum talar om ”tilltal” och ”respons” i metaforisk bemärkelse i konkreta hantverkssituationer, exempelvis när man spikar (Illum, 2006). Hantverkaren hör och känner hur hammaren och trästycket svarar och rättar sina slag, sitt tilltal, efter detta. Medieringen vid det Illum kallar processens dialog är i huvudsak kroppslig och sinnlig. Dessutom ingår verktyg i processen som en medierande faktor. Jag menar att Pernillas dialog med materialet inte är enbart hantverksmässig eller beroende av enbart fysiska medierande verktyg. Det dialogiska i Pernillas arbete med applikationen omfattar minnen, upplevelser och erfarenheter långt utanför slöjdsituationen. Pernillas minnen av flygresor, materialen i tygskåpet och 20-kronorssedeln som intertextualitet är dialogiska element i hennes arbete med kuddöverdraget. Föreställningar om barnteckningar och bilden av rummet där kudden kommer att finnas ingår också i Pernillas relation till arbetet. Det står klart att hon gör bruk av en rad medierande verktyg, varav några är fysiska medan många är immateriella, intertextuella och kulturellt situerade.

Pernillas applikation är en intertextuell artefakt och en bild som bär inom sig alla andra textila lappverk hon kan föreställa sig och alla situationer hon kan associera med sin applikation. Dessutom bär applikationen också frön till kommande intertextuella artefakter. Pernillas arbete är ett dialogiskt och intertextuellt yttrande riktad mot en tänkt specifik situation, att vara soffkudde i hennes rum. Ett yttrande är något mer än enbart en utsaga och kännetecknas av att vara riktad eller adresserad, alltså helt och hållet sammanflätad i ett sammanhang. Att tänka sig slöjdalster som yttranden erbjuder möjligheter att se dem som kommunikativa länkar till mening. Frågan som ställdes i inledningen om hur slöjdalster kommunicerar mening är således besvarad. Men hur kan man förstå ett stumt yttrande?

Det horisontella medieringsbegreppet erkänner olika typer av kommunikation men det vertikala/hierarkiska medieringsbegreppet, som ser ordet som den mest betydelsefulla medieringen, har tolkningsföreträde, vilket innebär att terminologin är anpassad efter denna. Vi saknar ord för att till fullo förstå andra medieringar och måste förlita oss på sinnesintryck och tidigare erfarenheter för att tolka ordlös kommunikation. Tolkningsbegreppet av slöjdalsters kommunikativa egenskaper kräver öppna och skärpta sinnen och någon form av systematik i tolkningsprocessen. En narrativ ansats kan vara framgångsrik men är trots allt inte särskilt väl utvecklad för andra medieringar än berättelser i ord och bild. Jag har i detta arbete använt narrativ ansats och systematisk estetisk analys för att blottlägga mening och uttryck i slöjd avseende såväl process som alster. Det

torde vara fullt möjligt för lärare i skolslöjd att tala om mening och uttryck med elever, exempelvis med utgångspunkt i hur material och form samverkar för att bära fram ett innehåll, eller samtala om kommunikativa aspekter. Detta kräver dock att läraren uppfattar slöjdundervisning som något utöver instruktion och kulturtradition. Johansson (2002) fann att slöjdlärare i stor utsträckning ger instruktioner som eleverna sedan följer och att det sällan utvecklas dialoger som fördjupar teman som utmanar och fördjupar elevers förståelse (s. 266). Slöjdlärare som intervjuats av Borg anger att de vill slå vakt om kulturarvet och bevara traditionella slöjdkunskaper (Borg, 2001 s. 101-102). Som Pernillas applikation har visat är slöjd i skolan en kraftfull medieringsarena med betydande inslag av ungdomars vardag. Att erkänna berättande egenskaper hos slöjdalster ger möjlighet till meningsfullt och mångsidigt lärande och personlig identitetsutveckling. Vidare forskning krävs för att utveckla ytterligare begrepp och metoder för att förstå mediering i slöjd. Relationer mellan fysiska och immateriella verktyg, om situering, om teckenfunktioner och kulturella koder är exempel på områden att utforska.

REFERENSER

- Ahlskog-Björkman, E. (2007) *Textilt skapande som estetisk-etisk transformation. Om medierat lärande i vårdutbildning*. (Diss.) Åbo: Åbo akademis förlag.
- Amhag, L. (2010). *Mellan ”jag” och andra: nätbaserade studentdialoger med argumentering och responsgivning för lärande*. Diss. (sammanläggning) Lund: Lunds universitet, Malmö.
- Aulin-Gråhamn, L., Persson M., & Thavenius J. (2004) *Skolan och den radikala estetiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Bachtin, M. (1991) *Det dialogiska ordet*. Gråbo: Anthropos.
- Bachtin, M. (1997) ”Det dialogiska yttrandet” i *Dialoger* 41 (1997):18-25.
- Borg, K. (2001) *Slöjdämnet: intryck – yttryck – avtryck*. (Diss.) Linköping: Linköpings universitet.
- Clandinin, J. D. & Connelly M. F. (2000) *Narrative Inquiry*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Illum, B. (2006) ”Learning in practice – practical wisdom – the dialogue of the process” i *Tidskrift för lärarutbildning och forskning*. 2-3/2006. Umeå: Umeå universitet.
- Johansson, A. (2005) *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

- Johansson, M. (2002) *Slöjdpraktik i skolan – hand, tanke, kommunikation och andra medierande redskap*. (Diss.) Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Knutes, H. (2009) *Gestaltandets pedagogik – om att skapa konsthantverk*. (Diss.) Stockholm: Stockholms universitet.
- Lindström, L. (2009). ”Estetiska lärprocesser om, i, med och genom slöjd.”
Kritisk utbildningstidskrift Nr 133/134 (1-2/2009), s. 57-68.
- Marner, A. (2005) *Möten och medieringar – estetiska ämnen och lärprocesser i ett semiotiskt och sociokulturellt perspektiv*. Monografi, Tidskrift för lärarutbildning och forskning. Umeå: Umeå Universitet.
- Marner, A. (1999) *Burkkänslan - om surrealism i Christer Strömholms fotografi*. (Diss.) Umeå: Umeå universitet.
- Marner, A. & Örtegren, H. (2003) *En kulturskola för alla – estetiska ämnen och läroprocesser i ett mediespecifikt och medieneutralt perspektiv*. Forskning i fokus nr. 16, Stockholm: Myndigheten för skolutveckling, Liber.
- Mäkelä, E. *Slöjd som berättelse – om skolungdom och estetiska perspektiv*. (Diss.) Umeå: Umeå universitet.
- Pink, S. (2003) *Doing Visual Ethnography*. London: SAGE.
- Saar, T. (2005) *Konstens metoder och skolans träningslogik*. Karlstad University Studies 2005:28. Karlstad: Karlstads universitet.
- Wertsch, J. V. (1998), *Mind as Action*, New York Oxford: Oxford University Press.
- Vygotskij, L. S. (2001), *Tänkande och språk*, Göteborg: Daidalos.
- Vygotskij, L. S. (1995) *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.